

Karel Hlavoň: Náboženství a morálka. Horizont, Praha 1992. 180 stran.

Společenskovědná produkce, zabývající se morální a vědeckoa-teistickou problematikou, byla na konci minulého roku obohacena o práci, která představuje významný příspěvek pro objasnění současného procesu etizace křesťanství. Svou aktuálností odpovídá na řadu otázek stavených na pořad dne a řeší rovněž některé metodologické problémy přístupu k problematice vztahu náboženství a morálky. Její autor, jeden z našich předních etiků a vědeckoa-teistických pracovníků, v ní prezentuje dlouhodobé výsledky své tvůrčí vědecké práce v oblasti studia problémů filozofických, etických i náboženských, v níž se opírá o znalost širokého spektra starší i současné literatury.

Práce, jak již název napovídá, je věnována vztahu náboženství a morálky, který je sledován v několika základních rovinách. Marxistiickou kritiku této problematiky je nutno přivítat tím spíše, že v současné době jsme svědky mnohostranné etizace křesťanství, která tvoří jeden z jeho základních přístupů k modernímu, stále více se sekularizujícímu světu. Spolu s autorem můžeme skutečně vidět hodnotu seriózní a hluboké analýzy procesu etizace křesťanství právě v kontextech současného vystupňovaného ideologického boje. Tomuto boji poskytuje totiž náboženská morálka řadu účinných impulsů a prostředků, a to tím spíše, že jejich ideologický význam zůstává často skryt za iluzemi o nadhistorickém, nadtržidním a všelidském charakteru křesťanské morálky“ (s. 9). Svými kritickými analýzami vyvrací autor nejen tuto iluzi, ale zároveň ukazuje na rozporné momenty uvnitř křesťanské morálky, na společenské kořeny proměn náboženské ideologie atd.

Pokud ovšem autor činí předmětem svého zájmu náboženskou morálku, činí tak s pochopením pro složitou dialektiku působení této morálky jednak jako systému hodnot, norem, sankcí atd. a jednak jako individuální realizace mravního života věřícího člověka. To, že objektem kritiky se tu stává náboženská morálka jako „čistý“ systém — systém sociálně podmíněný a se sociálními funkcemi, umožňuje autorovi předejít nesprávnému pochopení této kritiky. Nejde zde totiž o kritiku mravního života konkrétního věřícího člověka, ten je konec konců ovlivňován i mimo náboženskými vlivy. Jde naopak v první řadě o objasnění základních rozporů a nedostatků uvnitř tohoto systému samotného. Jako důležité metodologické východisko autora přístupu se pak dále jeví to, že základní charakter křesťanské morálky, jejích společenských funkcí i ideového působení je vysvětlován nejen z norem křesťanského mravního kodexu, nýbrž v souvislosti s obsahem samotné křesťanské věrouky, v souvislosti se světonázorovým zakotvením. Jen tak se může stát kritika křesťanské morálky zpětně zároveň součástí úsilí o překonání náboženské víry. V tomto kontextu lze souhlasit s autorovým závěrem, že kritika náboženství je jednotou kritiky světonázorové, ideologické a mravní (s. 167).

V úvodní kapitole Kořeny, cíle a formy etizace křesťanského náboženství (s. 19 an.) sleduje autor dlouhodobý proces etizace v protestantismu. Závažnost této kapitoly můžeme spatřovat mimo jiné i v tom, že představuje ucelený pohled na etizační proces uvnitř světového protestantismu od jeho počátků až po současnost. I když pro velikou šíři záběru nemůže být v obšírnější podobě věnována stejná pozornost např. všem projevům tohoto procesu v současnosti, je zde na vysoké teoretické úrovni autorem objasňována samotná podstata tohoto procesu, během něhož došlo nejednou až k zetizování základních křesťanských dogmat a pojmů. Tento proces ovšem autor vidí důsledně jako spjatý se společenskými procesy a s krizí křesťanské víry. Sleduje zde posuny, které jsou uskutečňovány v akcentování mravního obsahu náboženské víry na úkor otřesených náboženských dogmat. Sleduje předpoklady etizace křesťanství od německého osvícenství (Lessing, Herder), přes německou klasickou filozofii (Kant, Hegel), mladohegelovskou kritiku evangelíí (Strauss, Bauer) až k „liberální teologii“ (Ritschl, Harnack, Troeltsch), která vyjadřovala iluze liberálně buržoazní ideologie o mravním zdokonalování člověka a lidstva, o smíření vědy a víry atd. Vedle novokantovství pak věnuje pozornost i tzv. náboženskému socialismu v podání L. Ragaze jako reakci na rozvoj revolučního dělnického hnutí a krize buržoazní společnosti. Podrobuje kritice Ragazovy představy o sociálně etickém pojetí náboženství a jeho poslání v tržně rozděleném světě. Zvláštní pozornost je také věnována Barthově neortodoxní teologii, jež po první světové válce rigorózně nastolovala původní transcendentální rozměr základních teologických dogmat a pojmů a stanovovala distanci mezi „hříšným“ světem a dokonalým bohem. Jest-

líže další vývoj moderních protestantských směrů znamenal úsilí znovu překonat rozpor mezi tradičním transcendentálním křesťanstvím a moderním světem a dát křesťanství sociální rozměr — viz např. tzv. Bultmannovu demytologizaci křesťanství nebo Bonhoefferovu ideu dospělého světa — pak se toto úsilí jeví jako východisko pro současné radikální varianty etizace protestantismu. Z nich si všímá autor např. anglického teologa J. A. T. Robinsona aj. K přednostem autorova přístupu k hodnocení tohoto etizačního trendu v protestantismu patří, že důsledně odhaluje jeho sepětí s krizí náboženské víry i s krizí buržoazního vědomí a že v konfrontaci s marxistickým přístupem odhaluje neschopnost uskutečnit ambice, jež si činí moderní protestantské směry v oblasti sociálně etické.

Etická argumentace má ovšem svoje místo nejen v radikálních protestantských směrech (které konec konců nemají ani masový vliv), nýbrž i v konzervativní křesťanské teologii. Této skutečnosti se autor věnuje v kapitole Krize náboženské víry a etická obhajoba náboženství (s. 79 an.). Vychází zde z předpokladu, že krize, ve které se ocitlo náboženství v moderním světě, je důvodem pro akcent kladený apologety náboženství na argument, že náboženská víra je nezbytným předpokladem morálky. Morálka, která prolíná mnohostranně každodenním životem člověka se má stát záchranným pásem náboženství v rozbouřeném světě. Její náboženská podoba je zde prezentována jako garant trvalých, nadčasových mravních hodnot, které jediné jsou s to zabránit ztrátě lidství v přetechizovaném světě, humanizovat společnost atd. Autor zde podrobuje marxistické kritice systém křesťanských mravních hodnot a poukazuje na jeho základní vnitřní rozpory. Přitom analyzuje iluze náboženské apologetiky o nadpřirozeném původu křesťanské morálky, odhaluje utilitární podstatu morálky osobního spasení, věnuje pozornost problémům mravního pokroku atd. Důsledně třídním marxistickým přístupem k hodnocení morálky si zde autor vytvořil prostor pro kritiku abstraktních představ o nadčasové a „nadtrždní“ hodnotě náboženské morálky, všelidských mravních hodnot atd.

V kapitole Podstata a role mravní krize křesťanství (s. 118 an.) si dále autor všímá jednak problémů krize křesťanské morálky a jednak mravní krize křesťanské víry. Určujícím se mu pro krizi křesťanské morálky jeví její kvietismus, sociální pasivita, pokora a poslušnost. V procesu revolučních přeměn současného světa tak vzniká hluboký protiklad mezi samotnými základy křesťanské mravní orientace a dynamikou společenského vývoje; protiklad morálky křesťanské a morálky pokrokové. Mravní krizi křesťanské víry pak autor rozumí proces uvědomování si nedostatečnosti křesťanské morálky věřícími, který může vyústit až ve zpochybnění či popření ideového obsahu náboženské víry. Je třeba souhlasit s autorovým závěrem, že mravní krize křesťanství je jedním z nejhlubších kořenů celkové krize náboženství a že vede ke snaze modernizovat jak křesťanskou morálku, tak také křesťanskou věrouku.

Témto problémům je věnována pozornost v kapitole Modernizace křesťanské teologie jako pokus o překonání mravní krize křesťanství (s. 136 an.). Autor zde v tomto smyslu sleduje modernizační úsilí uvnitř protestantismu i katolicismu. Katolické agglornamento je zde sledováno i v souvislosti s pokusy modernizovat katolickou dogmatiku, jak se to projevilo např. v Teilhardově (oficiálními katolickými kruhy odmítnuté) tzv. teologii pokračujícího stvoření aj. Obsáhle pozornost je pak věnována výsledkům II. vatikánského koncilu, které se týkají pojetí a úlohy křesťanské mravnosti, vztahu vědy a víry, sociální aktivity člověka atd. Z protestantské provenience je podrobována kritice zejména tzv. teologie revoluce, k jejímž zastáncům patří např. R. Schaul, Harvey Cox a jiní.

Hodnotíme-li závěrem přínos recenzované knihy, pak lze říci, že je třeba jí přivítat z několika zásadních důvodů. K jejím nesporným kladům patří její vysoká informativní hodnota, neboť autorův pracovní záběr zahrnuje podstatné momenty procesu etizace modernizace protestantské i katolické teologie. Přehlédnout nelze ani tu skutečnost, že analýzy, kterým podrobuje autor vývoj protestantismu ve světě, představují v domácí marxistické literatuře zatím nejucelenější pohled na tuto problematiku. Zároveň je ovšem třeba ocenit i autorův metodologický přístup ke zpracovávanému tématu, neboť mu umožňuje objasnit hlavní polohy, ve kterých lze specifikovat vztah náboženství a morálky. Kritika náboženské morálky je zde uskutečňována jak z hlediska historického poznání, tak i z hlediska její kritiky jako systému. K vysoké úrovni zpracování tohoto rozměru recenzované práce vytváří výborné

předpoklady dlouhodobá autorova odborná specializace filozofa-etika. A konečně je třeba zdůraznit také aktuálnost předkládané publikace. Neboť v podmínkách, kdy právě etické obhajoby náboženství je používáno v zostřeném ideologickém boji, představuje seriózní a nanejvýš poučenou kritiku tohoto druhu náboženské apologetiky. Hlavoňova práce *Náboženství a morálka* se tak svou šíří, teoretickou úrovní i aktuálností zpracovávaného tématu řadí do té naší společenskovo-vědné produkce, která účinně napomáhá při prohlubování vědeckého světového názoru a formování socialistického vědomí člověka.

Jiří Svoboda

Josef Mužík: K filozofickým a metodologickým otázkám společenských věd. Ústav pro výzkum kultury, Praha 1979. 126 stran.

Monografie má šest kapitol (kromě krátké předmluvy). V první se autor zamýšlí nad významem vědeckého světového názoru pro práci ve společenských vědách. Charakterizuje je jako komplexní útvar duševního života lidí, který má klíčové místo v jejich přeměně v lidi komunistické epochy a který má stránku poznatkovou, hodnotovou, normativní a praktickou (19). Základní výzkum ve společenských vědách by bylo možno pojmut šířeji (13), metodologie třídit detailněji (14) a ukázat, že filozofie nezkoumá jen obecná teoretická východiska speciálních věd (22). To jsou však jen nepodstatná desiderata.

Druhá kapitola výstižně charakterizuje vztah vědy a ideologie a relaci poznání a hodnocení; autor bojovně polemizuje proti pojetí zájmu jen jako psychologického faktu (31—32) a proti revizi pojmu ideologie.

V kapitole o empirii a teorii autor výstižně vystupuje proti empiristickým tendencím zdůrazněním poznatku, že pravda je vždy myšlenkově, nikoliv jenom smyslově konkrétní. Rozbory dějinného determinismu a svobody (4. kap.) by bylo vhodné doplnit na s. 72 zmínkou o dialektickém pojetí kauzality.

Předposlední kapitola pozoruhodně vyzvedává význam subjektivního faktoru v dějinách, hlavně proti názoru, že podstatná je výlučně ekonomická sféra. Společenským vědám jako formě poznávací činnosti strany se autor věnuje v kapitole poslední; rozeznává činnost společenskovo-vědních institucí a poznávací činnost orgánů bezprostředně řídících. Zde je mnoho podnětů k přemýšlení o podstatě společenskovo-vědní práce, o otázce její relativní samostatnosti, o zprostředkovanosti jejího vztahu k praxi a o jiných otázkách.

Knihy by se měla stát předmětem diskusí mezi pracovníky všech společenských věd.

Jiří Cehl

Zdeněk Matějček — Josef Langmeier: Výpravy za člověkem. Odeon, Praha 1981. 220 stran.

Dnes již nebývá zvykem recenzovat ve filozofických časopisech díla psychologů, jak tomu bylo dříve se psychologické nevydělila ze sféry filozofie jako samostatná věda. Proč v případě práce klinických psychologů Matějčka a Langmeiera činíme výjimku? Důvodem je, že jejich kniha šťastným způsobem kombinuje výtěžky dlouholeté empirické praxe autorů v oboru dětské klinické psychologie a psychiatrie s rozsáhlou erudiicí a úctyhodným rozhledem po naší i světové literatuře nejen psychologické a psychiatrické, ale i sociálně psychologické a kulturně antropologické. Jde tedy o práci, kterou bychom mohli zařadit spíše do oboru integrální antropologie a která je nejen závažným slovem do diskuse k problémům vývojové psycho-